

Пам'яті Мартинюків

Коли б дерева і старі будинки у нашому місті уміли говорити, то могли б повідати нам чимало... Адже років із сімдесят тому вулицями нашого міста ходили зовсім інші люди. Вони також були молодими, закохувалися, одружувалися й народжували дітей, мріяли про краще майбуття... Проте не той був час, щоб цьому поколінню можна було належати собі.

Тамара Мартинюк з матір'ю, 1942р

Андрій і Тамара Мартинюки

А з весни 1943 року Тамара почала виконувати доручення, які їй давав безпосередньо «Іскра». Завдання були нелегкими, але дівчина їх сумлінно виконувала. Адже Рівне в той час було важливим пунктом, через який проходили лінії зв'язку до Києва. Саме через це місто проходив головний зв'язок на Київ і далі – на схід. І Тамара допомагала десяткам підпільників, у тому числі й видатним діячам ОУН, які направлялися в Київ, щоб там вести патріотичну роботу. Крім того, Рівне було важливим зв'язковим пунктом від Проводу ОУН до повстанських військ УПА, які діяли в нашому краї.

А навесні 1943 року треба було створити в Рівному новий зв'язковий пункт до київського керівника ОУН – життєвий нерв організації. Зв'язковим міг бути той, кому можна було не лише повністю довіряти, а й людина зі сталевією волею та мужністю. Вибір впав на Тамару. Скромна і непомітна, вона найменше могла в очах гестапо виглядати революціонеркою-підпільни-

портфель і прожогом вистрибнув у розчинене вікно в другій кімнаті, переліз через паркан і щодоуху помчав вулицею... Німці, що оточили хату, запримітили його і з собаками кинулися навздогін. Якраз на тому місці, де нині на проспекті Миру РАГС, тоді була приватна пекарня Романюків. Саме там того хлопця й наздогнала фашистська куля. Він був тяжко поранений. У портфелі, що потрапив до рук есесівців, були бланки німецьких перепусток, які Тамара таємно виносила з канцелярії для потреб друзів-підпільників, а також підпільна пошта».

Євген Іванович переконаний у ймовірності того, що гестапівці йшли до Мартинюків не по Тамару, а по її батька, Андрія Степановича, який був одним із активістів підпілля ОУН (М), легально й нелегально робив багато корисних справ, спілкувався зі Степаном Скрипником, Уласом Самчуком та іншими відомими людьми. Адже у той час проводились масові арешти рівненської інтелігенції. Проте бланки німецьких перепусток

Тамара Мартинюк з матір'ю, 1942р

Навпроти ЗОШ №1, що по вулиці Литовській, на тому місці, де нині дитячий садок №45, стояв будинок, у якому у 1941-1943 роках жила сім'я відомого на Рівненщині книгаря Андрія Мартинюка. Їхній дім, на той час по вулиці Крутянській, був осередком українського національного життя, підпілля ОУН.

Про доньку Андрія Мартинюка Тамару та дружину Ганну, які обидві у числі багатьох заручників із числа рівненської інтелігенції були розстріляні на Видумці 15 жовтня 1943 року, писав колись відомий у нашому краю історик, працівник нашого музею кандидат історичних наук професор Гурій Бухало. Побувавши на початку 90-х років в США, мій колега привіз та оприлюднив у Рівному матеріали, люб'язно надані йому колишнім директором Рівненського краєзнавчого музею професором Юрієм Шумовським.

«Серед матеріалів, які мені надав професор, – пише Гурій Бухало, – я звернув увагу на спогади одного з керівників підпільної Організації Українських Націоналістів, яка активно діяла в Рівному в часи його окупації гітлерівцями, уродженця Крем'янецьчини, що на Тернопільщині, згодом професора економки у США Юрія Пундика («Іскри»).

Він згадує, що до нього у серпні 1942 року провідниця жіночого сектора ОУН пані Л. привела молоду дівчину.

– Знайомтеся, – представила нас пані Л.

– Тамара, – тихим, несміливим голосом відрекомендувалася моя нова знайома, простягаючи мені малу, ще майже дитячу руку.

Так почалося моє знайомство з Тамарою Мартинюк. Знайомлячись, я ніколи не припускав, що в цій несміливій, скромній дівчині, майже дитині, криється душа героя.

Довідавшись через декілька днів у пані Л., що Тамара працює в нашій організаційній сітці, я висловив сумнів, чи надається вона до підпільної роботи серед тих важких умов, які вже під кінець 1942 року почали створюватися на Україні, а зокрема на Волині.

Тамара часто виїжджала за межі міста, організовувала діяльність ланки ОУН, перевозила до окремих районів організаційні доручення. Активно вона працювала і в легальній організації – Українському Червоному Хресті, який очолював у Рівному полковник Леонід Ступницький. Однією з головних турбот УЧХ була допомога полоненим Червоної Армії. Тамара, як і інші діячі організації, брала активну участь у рятуванні військовополонених, надавала притулок звільненим з концтаборів, людям, які поверталися з евакуації, втікачам з Німеччини, родинам репресованих більшовиками, взагалі – усім тим, кого воєнне лихоліття позбавило засобів існування.

було важливим пунктом, через який проходили лінії зв'язку до Києва. Саме через це місто проходив головний зв'язок на Київ і далі – на схід. І Тамара допомагала десяткам підпільників, у тому числі й видатним діячам ОУН, які направлялися в Київ, щоб там вести патріотичну роботу. Крім того, Рівне було важливим зв'язковим пунктом від Проводу ОУН до повстанських військ УПА, які діяли в нашому краї.

А навесні 1943 року треба було створити в Рівному новий зв'язковий пункт до київського керівника ОУН – життєвий нерв організації. Зв'язковим міг бути той, кому можна було не лише повністю довіряти, а й людина зі сталевією волею та мужністю. Вибір впав на Тамару. Скромна і непомітна, вона найменше могла в очах гестапо виглядати революціонеркою-підпільницею. У хаті Мартинюків, що знаходилася на Крутянській вулиці (нині вул. Литовська – авт.) Рівного, кожен приїжджий знаходив притулок і захист».

Особисто мені розповідала про Тамару Мартинюк рівнянка Віра Дзівак, мешканка вул. Пушкіна, одна із тисяч репресованих українців, яка відійшла з життя цього року. Сестра Віри – Галя Дзівак – також працювала у підпіллі разом з Тамарою і також загинула, але трохи пізніше, в лавах УПА. Ось що розповіла Віра Яківна про Тамару Мартинюк: «При німцях якось моя сестричка поїхала з Тамарою до Києва, нібито на навчання. Ми й не знали, що вони вже були пов'язані з ОУН. Потім якісь молоді люди прибули до Рівного і запиталися у Тамари (Мартинюки жили на вулиці Литовській). Німці їх вислідили, оточили і тих, хто втівав, постріляли. Тамару заарештували. Мама вчепилася за дочку: «Ні за що не відам!» Тоді і маму Тамарину також забрали. Їх тримали тут, у тюрмі. Ми передавали їм передачі. Сестра передала подрузі червону суконочку. Тамара сиділа в камері на четвертому поверсі і, коли вона одягала ту суконочку, то ми знали, що вона одержала передачу. Через деякий час німці розстріляли в'язнів тюрми. Загинула і Тамара Мартинюк разом з матір'ю...»

Живе у нашому місті ще один чоловік, якому Тамара Мартинюк доводилася двоюрідною сестрою. Це дев'яносторічний Євген Іванович Мартинюк, який мешкає на Грабнику. У 1942 році він, уродженець села Бугаївка, що на Радивилівщині (звідки родом і родина Мартинюків), навчався у Рівному на так званих матуральних (від «матура» – іспит) курсах, організованих для українських старшокласників Українським допомоговим комітетом. На цих курсах разом з ним навчалися і майбутній хірург Євген Боровий, і Тамара Мартинюк разом зі своїми товаришками Тамарою Скрипник (донька Степана Скрипника, відомого у незалежній Україні як патріарх УАПЦ Мстислав) та Галею Цехмійструк. «Родина мого дядька Андрія жила на Крутянській вулиці, мали власний невеличкий будиночок, – розповідає Євген Мартинюк. – Голодний, прямо з навчання, не раз бувало, йду до них пообідати. Тамара була молодшою від мене на два роки. Зовсім юна дівчина. Працюючи в адміністрації самого Еріха Коха, сестра не раз постачала мене та інших наших хлопців бланками німецьких перепусток (ausweis), куди акуратним почерком вписувала наші прізвища, не раз роздубувала для нас і чеки на харчування. Адаже з харчами в роки війни було дуже сутужно.»

За розповіддю Євгена Мартинюка, гестапівці заарештували Тамару Мартинюк 14 липня 1943 року. З нею забрали і її матір Ганну. Підставою для арешту стала така історія. Окрім дочки з матір'ю у хаті же був молоденький хлопчина, зв'язковий УПА. Коли у двері голосно заграмили німці, той хлопець схопив

наздогін. Якраз на тому місці, де нині на проспекті Миру РАГС, тоді була приватна пекарня Романюків. Саме там того хлопця й наздогнала фашистська куля. Він був тяжко поранений. У портфелі, що потрапив до рук есесівців, були бланки німецьких перепусток, які Тамара таємно виносила з канцелярії для потреб друзів-підпільників, а також підпільна пошта».

Євген Іванович переконаний у ймовірності того, що гестапівці йшли до Мартинюків не по Тамару, а по її батька, Андрія Степановича, який був одним із активістів підпілля ОУН (м), легально й нелегально робив багато корисних справ, спілкувався зі Степаном Скрипником, Уласом Самчуком та іншими відомими людьми. Адаже у той час проводилися масові арешти рівненської інтелігенції. Проте бланки німецьких перепусток і підпільна пошта, які потрапили до рук німців, були вагомим підставою для арешту його сестри. Тітку Ганну, за словами Євгена Мартинюка, забрали через те, що стала на захист дочки, перешкоджаючи її арешту. Їх обох кинули у Рівненську окружну тюрму.

Андрія Мартинюка врятувало те, що його не було на той час удома. Втративши родину, найдорожчих йому людей, він вижив, емігрував до США і прожив ще довге життя.

Із пізніших досліджень Йосипа Пацулі відомо, що примірно в той же час заарештували і Анатолія Демо-Довгопільського та молоду артистку Ірину Янковську (Яру), а також очільницю Українського Червоного Хреста Харитю Кононенко.

Про ті чорні дні пише у своїх спогадах «На коні вороному» і Улас Самчук: «Рівненська тюрма набита в'язнями, переважно українською інтелігенцією, а в тому на днях було заарештовано нашу чудову приятельку Харитю Кононенко, як також забрано керівника театру Анатолія Демо-Довгопільського...»

«Можна собі уявити ті тортури, яким фашисти піддали Тамару, – пише Гурій Бухало. – Кожен виклик на допит часто означав смерть. Але дівчина мужньо вистояла. Три місяці її катували до неприємності». Наводить Гурій Васильович і спогад про Тамару Мартинюк Софії Степанюк, яка також перебувала в той час у рівненській в'язниці й дивом вижила. Вона писала: «Молода дівчина Тамара Мартинюк з Рівного побачила між в'язнями свою матір Ганну, побігла до неї й кинулася їй в обійми. Тамара вже пройшла слідство, обличчя її було вкрите синцями, одяг порваний, вона дуже схудла, так що на її вид мати залилася сльозами й випитувала дочку, що з нею сталося. Мартинюки належали до активних українських громадян, за німецьких часів мали книгарню, яка теж була зв'язковим осередком УПА».

«Як не дивно, – пише наприкінці своєї статті Гурій Бухало, – про подвиг славної дочки українського народу Тамари Андріївни Мартинюк знають далеко за межами Рівного, України. Але до цього часу її подвиг невідомий у місті, де вона вчилася, працювала і коли виникла необхідність, не вагаючись вступила у героїчну боротьбу з лютим ворогом і віддала за Україну, за її незалежність, свободу – найдорогоцінніше, що мала, – своє юне життя».

Євген Мартинюк, коли ще міг ходити, клопотав перед рівненською владою, покійним нині Василем Червонієм про встановлення у нашому місті пам'ятника юній підпільниці Тамарі Мартинюк, або ж бодай меморіальної дошки, щоб нагадувала про неї нинішнім її ровесникам. На жаль, це питання ще й досі на часі.

Галина ДАНИЛЬЧУК, завідуюча відділом виставок Рівненського обласного краєзнавчого музею